

Оптимальною умовою реалізації цього завдання є інклюзивна освіта осіб з особливими потребами, що поєднує досягнення спеціальної освіти з можливостями соціальної взаємодії в навчально-виховному процесі, максимально відповідної до реальних соціальних стосунків.

Література

1. Про запровадження 12-бальної шкали оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2000. – №19. – С. 28-30.
2. Родигіна І. Дидактичні умови реалізації компетентнісного підходу в навчанні // Біологія і хімія в школі. – 2007. – №5. – С.7 – 10.
3. Регіональна програма впровадження компетентнісно орієнтованого підходу в навчально-виховний процес. – Донецьк, 2004.
4. Колупаєва А.А., Савчук Л.О. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання. – К.: Науковий світ, 2010. – 195 с.
5. Уманець Г.М., Кобзар О.В., Кулеш В.О. Інклюзивна освіта: Особливий дитині – особлива увага. – Донецьк: Витоки, 2010. – 135 с.
6. Загальні критерії оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти. – К, 2008.

Т.Сірик,
здобувач ступеня вищої освіти «магістр»
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського,
наук. керівник – канд. пед. наук, доцент І.В. Савчук

ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВЕ МИСТЕЦТВО ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ ТА ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНИХ СМАКІВ УЧНІВ

Постановка проблеми. Нині пріоритетом державної політики у розвитку української освіти є заміна авторитарно-дисциплінарної моделі навчання на особистісноорієнтовану, що передбачено Національною доктриною розвитку освіти України у ХХІ столітті. Її сутнісними ознаками є навчання і виховання особистості з максимальною індивідуалізацією, створення сприятливих умов для саморозвитку і самонавчання особистості, осмислене визначення можливостей і життєвих цілей, наближення освіти до нагальних індивідуальних та суспільних потреб. Набуває першорядного значення формування естетичних смаків молодших школярів у процесі навчання й виховання, організації художньо-трудової діяльності.

Така ситуація потребує удосконалення навчально-виховного процесу у закладах освіти, висуває завдання формування в учнів пріоритету справжніх духовних цінностей, розв'язання проблеми співвідношення загальних та індивідуальних інтересів, потреб, естетичних смаків.

Аналіз досягнень з проблеми. Проблема естетичного у структурі особистості, її ставлення до навколишнього світу знайшла своє відображення

переважно в дослідженнях філософів В.Андрущенка, І.Зязюна, М.Киященка, Л.Когана, Л.Левчука, А.Лосєва, М.Михальченка, М.Овсянникова, В.Скатурикова, В.Шестакова та ін. Функціонування структурних елементів естетичної свідомості – ідеалів, смаків, оцінок, потреб, інтересів тощо та питання теорії і методики естетичного виховання молоді досліджували В.Бутенко, Л.Гончаренко, О.Дем'янчук, Н.Калашник, А.Капська, Л.Масол, Н.Миропольська, Г.Падалка, Ю.Петров, Л.Печко, В.Радкіна, С.Раппапорт, О.Рудницька, Г.Тарасенко, О.Торшилова, А.Щербо, Е.Яковлев та ін.

Проблема взаємозв'язку естетичного виховання і трудової підготовки школярів досить багатоаспектна і багатогранна. Значну увагу їй приділено у працях вітчизняних та зарубіжних учених П.Атутова, Ю.Васильєва, А.Вихруща, В.Гетти, Р.Гуревича, В.Гусєва, Й.Гушулея, П.Дмитренка, А.Дьоміна, Г.Левченка, В.Мадзігона, Є.Мегема, В.Полякова, І.Сасової, В.Сидоренка, Г.Терещука, М.Тименка, Д.Тхоржевського, М.Янцура та ін.

Проте, незважаючи на інтерес науковців до проблем формування естетичних смаків учнів, багато її аспектів ще не знайшли адекватного висвітлення. Виходячи з вищесказаного, **метою статті** є розкриття місця декоративно-ужиткового мистецтва у національній культурі та його значення у формуванні естетичних смаків у учнів.

Основний матеріал дослідження. Мистецтво, відповідно до тлумачень у довідниково-енциклопедичній літературі, є первісним позначенням будь-якої майстерності найвищого й особливого ґатунку, в загальноприйнятому спеціальному розумінні – позначення майстерності в естетичному ракурсі і створених завдяки йому мистецьких творів, які відрізняються, з одного боку, від творів природи, з іншого – від творів науки і техніки, причому межі між цими галузями людської діяльності розмиті, бо у найвизначніших досягненнях цих галузей беруть участь також і сили мистецтва [14, 188–189].

Мистецтво теж розглядається як специфічна форма суспільної свідомості і людської діяльності, що відображає дійсність у художніх образах, один із найважливіших способів естетичного освоєння дійсності [13, 174].

Головною особливістю декоративно-ужиткового мистецтва є єдність у художніх творах утилітарних та естетичних принципів. Предмет і форма відображення дійсності в мистецтві зумовлюють його специфічні функції – задоволення естетичних потреб людей шляхом створення творів, які можуть принести людині радість, насолоду, духовно збагатити її та разом з тим пробуджують в ній художника, здатного у конкретній галузі своєї діяльності творити „за законами краси”. За допомогою цієї естетичної функції мистецтва проявляється його пізнавальне значення і здійснюється виховний вплив на особистість [13, 175].

Естетики серед найбільш вагомих виділяють такі функції мистецтва: художньо-емоційну, ідейно-моральну, виховну, пізнавальну, аксіологічну тощо. Завдяки поліфункціональності своїх видів і жанрів мистецтво володіє здатністю „відтворювати життя в його цілісності, щоб продовжити, розширити, поглибити реальний життєвий досвід суспільної людини, доповнити його досвідом

художнього відображення дійсності, якій, не замінюючи наукового і практичного, не поступається останнім за глибиною проникнення у сутність явищ” [4, 53].

На думку М.Кагана, мистецтво має різні значення і функції у культурі – від форми організації свята, у якому воно виконує функцію емоційного стимулятора і засобу організації емоційної соборності, до здатності бути школою життя, яку проходять всі люди, які живуть у сучасному суспільстві. Мистецтво може жити за законами ідеології і бути формою заповнення дозвілля або жити за законами ринку, коли його створення і функції визначаються купівлею і продажем, попитом і пропозицією. За своїм впливом на життя суспільства і людей мистецтво може розцінюватися як високе і низьке, прогресивне і реакційне, позитивне і негативне [3].

Мистецтво відображає дійсність у художньому слові (література), пластичних формах та звуках (музика), за допомогою синтетичних засобів (театр, кіно тощо). Пластичні або просторові, візуальні, витончені форми мистецтва умовно поділяються на образотворчі (живопис, скульптура, графіка, художня фотографія) та необразотворчі, або тектонічні (архітектура, декоративно-ужиткове мистецтво, дизайн) [2, 232].

Для сприймання складніших художніх форм професійного мистецтва своєрідним містком виступає декоративно-ужиткове, яке є чи не одним із найдавніших. Його назва походить від латинського *decoro* – прикрашаю, а у визначення „ужиткове” вкладена думка про те, що воно слугує і задовольняє одночасно практичні та естетичні потреби людини. Декоративно-ужиткове мистецтво створює предметно-духовний світ людини [2, 71].

Відомо понад 100 головних технік і технологій художньої обробки матеріалів, які можна диференціювати за певними домінуючими виражальними ознаками, а саме:

- поліхромна група: ткацтво, килимарство, вишивка, батик, вибійка, писанкарство, емалі, розпис (дерево, кераміка, скло тощо);
- монохромна група: інкрустація, випалювання, чернь, гравіювання;
- пластична група: різьблення, тиснення, карбування, пластика малих форм;
- ажурно-силуетна група: ковальство і слюсарство, просічний метал, скань, мереживо, витинанки, ажурно-сюжетна пластика [1, 27].

Враховуючи ціннісну значущість творів декоративно-ужиткового мистецтва, визначимо їх функціонально-виховне призначення: евристично-пізнавальні функції, ідейно-формуючі, світоглядно-розвивальні, контактнo-комунікативні, культурно-історичні, емоційно-гедоністичні, художньо-естетичні, творчі та інші.

І.Огієнко (митрополит Іларіон) значної уваги надавав висвітленню народознавчих аспектів, як української культури в цілому, так і її складових – регіональних народних традицій, звичаїв, різних видів високохудожнього народного мистецтва, в тому числі декоративно-ужиткового. Він зазначає: „... Пишна природа чарівного краю сама нахиляє мешканців до замилювання у

всяким мистецтві. І ми бачимо орнамент на кожному кроці життя селянського: малюнки криють сволоки й комини, містяться над дверима та вікнами, по стінах хат, оздоблюють дерев'яний посуд, широко розкинулись по скринях, мисниках, на річах свіщких і церковних. Вироби зі скла та глини, плетіння, ткацтво, різьба на дереві, писанки, вишивки, що оздоблюють одяг, рушники, килими, – все це свідчить про талановитий народ, що і тут утворив оригінальну культуру...” [9, 10-11].

Сила емоційно-естетичного впливу декоративних форм мистецтва значною мірою зростає, коли вони виступають в органічній єдності з іншими формами художньої діяльності, наприклад, у сучасному дизайні, взаємодії з іншими ремеслами, особливо з мистецтвом художньої вишивки. Тому зовсім невиправданою є недооцінка потенціалу декоративно-ужиткового мистецтва у педагогічному процесі.

В умовах сьогодення, коли матеріально-побутові функції ефективно виконує промислове мистецтво дизайну, за декоративно-ужитковим мистецтвом має зберігатися насамперед його естетична, пізнавальна, комунікативна функції, зумовлені потребою в унікальних формах декоративно-ужиткової творчості, їхньому неповторному характері й наступності вікових художніх традицій. Традиційний декоративний орнамент має національний колорит, і в цьому змісті його символіка виражає своєрідність народного світосприймання: характерні риси конкретного природного ландшафту, клімату, національного темпераменту у визначеній мірі є засобом виховання любові до рідної землі, почуття поваги до споконвічних традицій свого народу. Безперечно позитивним фактом є те, що сучасна декоративна символіка збагачується народними формами – символами-оберегами (деревом життя, дубом і калиною, виноградом, мальвами, ліліями, хмелем тощо). Декоративно-ужиткове мистецтво є поліфункціональним, однак має єдиний знаменник – це можливість мистецтва розвивати особистість творця, створювати умови для творчих проявів здібностей людини в будь-якій галузі суспільного життя.

Розглядаючи зарубіжний педагогічний досвід, зауважимо передовсім, що ще у XVIII ст. швейцарський вчений Йоганн Генріх Песталоцці визначав позитивний вплив дитячої праці на духовний та естетичний розвиток особистості при умові його морального й виховного впливу, а поєднання праці з навчанням вважав оптимальним, поглиблюючим загальноосвітню підготовку дітей, якщо навчання дітей побудовано відповідно до дитячої психології та їх прагнення до творчої діяльності [5, 299]. Оволодіння елементарними трудовими навичками, розвиток фізичних сил та естетичних смаків Й.Г.Песталоцці розглядав як невід’ємну складову частину свого методу, засвоєння якого він пропонував через „азбуку вмінь” [10, 302].

Пильної уваги заслуговує педагогічна спадщина Рудольфа Штейнера – керівника першої вальдорфської школи (1919 р.). Сутність вальдорфської технології освіти – це розвиток здібностей школярів відчувати, тобто виховання почуттів, формування художнього смаку, культ творчості, творчої особистості, розвитку індивідуальності засобами мистецтва [15, 109]. У школах,

побудованих за його системою, робота ведеться лише з натуральними матеріалами, програма насичена різними видами мистецтв (живопис, музика, співи, гра на фортепіано, ліплення, рукоділля). На перший погляд, мистецькі дисципліни у вальдорфській школі збігаються з тими ж самими предметами у звичайній школі, однак завдання вальдорфської школи зовсім інші, тому що усі діти залучені до світу мистецтва. Все, що відбувається з учнями на таких уроках, сприяє розвитку духовної сутності особистості, формує загальну культуру, естетичні смаки дитини, але дає їм особистий досвід у будь-якому виді мистецтва [8, 56]. Р.Штейнер зауважує, що художньо-трудої діяльності дітей належить провідна роль: „при виготовленні корисних речей на уроках праці педагог працює „над духом і смаком” найбільше, ніж тоді, коли викладає те, що зазвичай відносять до духовної сфери. Унікальність впливу на духовну сферу має усвідомлювати вчитель рукоділля і праці [15, 62].

Відомий дослідник зарубіжних педагогічних технологій підготовки учителів до естетичного виховання професор М.П.Лещенко зауважує, що в закладах освіти багатьох цивілізованих країн світу серйозна увага приділяється декоративно-ужитковому мистецтву як невід’ємній складовій естетичного розвитку дітей. Навчальні програми з декоративно-ужиткового мистецтва інтегрують елементи різних технік і технологій, зокрема малюнка, живопису, ліплення тощо. У ході навчання школярі залучаються до творчої художньо-трудої діяльності, практично пізнають зв’язки між різними видами мистецтва, набувають практичних навичок та естетичних смаків. Зокрема, в багатьох школах країн Європи вчителі навчають учнів шити, вишивати, в’язати, плести. Автор зауважує, що об’єкти праці, виготовлені дітьми, використовуються як наочні посібники при вивченні різних дисциплін. Учений наголошує, що „провідною метою дитячої декоративно-ужиткової творчості є з одного боку – привчання школярів естетично насичувати і перетворювати навколишнє середовище, з іншого – естетизовані предмети побуту і навчання виступають важливими засобами виховання в учнів потреби бачити і створювати красиве у щоденному житті” [6, 49-50].

Чільне місце у навчально-виховній роботі національної школи має посідати важлива складова української культури – декоративно-ужиткове мистецтво. У цьому контексті заслуговують на увагу погляди видатних педагогів і психологів П.Блонського, Г.Ващенко, Л.Виготського, С.Русової, С.Сірополка, В.Сухомлинського, Є.Чарнолуської, Я.Чепіги та ін.

Видатний педагог і громадський діяч С.Русова до педагогічних засобів навчання і виховання відносить рідну мову, поезію, пісню, орнамент. На її думку, саме ці засоби сприяють якнайкращому естетичному розвитку селянської дитини, невимушеному розширенню її світогляду, формуванню звички до праці легкої та приємної [7, 149]. При цьому особлива увага звертається на національний орнамент. На думку С.Русової, декоративно-ужиткове мистецтво впливає на розвиток естетичних смаків, психічних процесів, фантазії, які наповнюють дитячу свідомість красивими образами. Вона закликала до створення особливої атмосфери у школі, щоб усе, що оточує

дитину, було гарним, діти повинні „прикрашати свої зшитки, оздоблюючи їх вишиванням або малюванням” [11, 166]. Вважала, що одним із виявів національної свідомості є національне мистецтво, яке має велике значення для естетичного виховання. Нові національні школи повинні будуватись в національному стилі: рушники, портрети, квіти, народні інструменти, вертепи, гончарство [11, 84]. С.Русова також зазначала, що праця мусить панувати в школі, а кожна дитина повинна „знати якесь ремесло й для цього треба розвинути її ручну техніку” [7, 150].

Окреслюючи завдання нової школи, учений-педагог, історик освіти України, громадський діяч С.Сірополко зазначає, що „ідеальна школа є школою праці, ...збудованою на трудовому і естетичному принципі: організований догляд за шкільним садом, за шкільними тваринами, збирання каміння для шкільного музею, а праця по урядженню школи – се лекції і практичні заняття по малюванню та ліпці” [7, 156-157]. Окрім цього, вчитель має „зацікавити дітей художніми скарбами рідного краю – вишивками, мереживами, старовинним убранням, посудом тощо, таким чином розвивати в дітях не тільки любов до рідної нації, але й розумову свідомість вартості своєї нації” [7, 160].

Видатний педагог В.Сухомлинський у розділі „Естетичне виховання і культура почуттів” праці „Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості” підкреслює, що “Вплив прекрасного на духовний світ людини залежить від характеру її діяльності, від того, як високе, благородне включається в її діяльність – творчість. Під діяльністю ми розуміємо працю і творчість, думку і почуття, що відображають, оцінюють і створюють красу. Ми піклуємося про те, щоб дбайливе, чуйне ставлення до природи, праця для творення прекрасного набули активного, дійового характеру” [12, 181].

Важливим компонентом у духовному розвитку молодшого школяра В.Сухомлинський визначає творчий елемент, внесення його в працю, на його думку, є однією з найважливіших передумов виховання працелюбності. У своїй діяльності він прагнув максимально посилити творчий елемент у праці школярів, було створено робочі кімнати, в яких діти займалися конструюванням, моделюванням, ліпленням, вишиванням. Кожне трудове завдання, яке виконували учні, було розраховане не лише на точне виконання вказівок педагогів, а й на виявлення ініціативи, творчості.

На сучасному етапі у змістовому компоненті української національної школи елементи декоративно-ужиткового мистецтва використовуються на заняттях з народознавства, образотворчого мистецтва, музики, трудового навчання, рідше на заняттях із навчальних предметів інших освітніх галузей.

Шляхи створення оптимального навчального середовища, яке б стимулювало навчально-пізнавальну діяльність школярів, знайшли висвітлення в роботах М.Лещенко. Вчена розглядає українське декоративно-ужиткове мистецтво як засіб гуманізації навчально-виховного процесу, носій величезного потенціалу одухотворення школярів, які його споглядають; приділяє важливе місце процесу залучення учнів до виготовлення декоративно-ужиткових виробів. При цьому автор наголошує на особливій цінності не кінцевого

результату учнівської творчості, а пізнання школярами технології виготовлення виробів та формування естетичних смаків. Так, М.Лещенко зазначає, що українська вишивка, витинанка, кераміка мають особливу цінність з точки зору використання їх у навчально-виховному процесі [6].

Висновки. Проаналізувавши стан викладання декоративно-ужиткового мистецтва в загальноосвітній школі, ми виділили низку вагомих причин, які ускладнюють цей процес: відсутність науково-обґрунтованих навчальних програм з різних видів декоративно-ужиткового мистецтва, системи практичних завдань творчого характеру, науково-методичної і навчальної літератури; невідповідність матеріально-технічної бази переважної більшості шкіл сучасним вимогам; відчутний дефіцит висококваліфікованих педагогічних кадрів; низький виховний потенціал сім'ї і культурно-просвітницьких організацій.

Звернення до глибинних коренів декоративно-ужиткового мистецтва – тисячолітнього доробку нашого народу, в якому зафіксовані духовність, обдарування, мистецький хист українців, їх буття, спосіб мислення, вдача, погляди, почуття – складає підґрунтя національної системи естетичного виховання. Завдяки пізнанню історичного минулого рідного народу, оволодінню його духовними і матеріальними цінностями школяр формується яскравою, інтелігентною, неповторною особистістю з глибокими різнобічними знаннями і прагненням втілення у собі національного ідеалу, постійного самовдосконалення, духовного й естетичного зростання.

Література

1. Антонович Є.А. Декоративно-прикладне мистецтво / Є.А. Антонович, Р.В. Захарчук-Чугай, М.Є. Станкевич. – Львів: Світ, 1993. – 272 с.
2. В мире искусства: Словарь основных терминов по искусствоведению, эстетике, педагогике и психологии искусства / Сост. Т.В. Каракаш – М.: Искусство в школе, 2001. – 384 с.
3. Каган М.С. О прикладном искусстве / М.С. Каган. – Л.: Художник РСФСР, 1961. – 160 с.
4. Каган М.С. Человеческая деятельность: Опыт системного анализа / М.С. Каган. – М.: Искусство, 1974. – 132 с.
5. Коменский Я.А. Педагогическое наследие / Я.А. Коменский, Д. Локк, Ж.-Ж. Руссо, Й.Г. Песталоцци. – М.: Педагогіка, 1989. – 416с.
6. Лещенко М.П. Зарубіжні технології підготовки учителів до естетичного виховання / М.П. Лещенко. – 2-е вид., доп., - К., 1996. – 192 с.
7. Маловідомі першоджерела української педагогіки (II пол. XIX-XX ст.): Хрестоматія / Упоряд. Л.Д. Березовська та ін. – К.: Науковий світ. 2003. – 418с.
8. Новосельська А. Естетичне виховання у вальдорфській школі / А. Новосельська // Мистецтво та освіта. – 2002. - № 3. – С. 56-57.
9. Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу / І. Огієнко. – К.: Абрис. – 1991. – 272 с.
10. Песталоцци И.Г. Избранные педагогические сочинения: В 2 т. / Под ред. В.А. Ротенберг, В.М. Кларина. – М.: Педагогика, 1981. – Т.2. – 416 с.

11. Русова Софія. Вибрані педагогічні твори: У 2 кн. // За ред. Є.І. Коваленко. – К.: Либідь, 1997. – Кн. 1. – 272 с.
12. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості // Вибрані твори: В 5 т. – К.: Рад. Школа, 1976. – Т.1. – 654 с.
13. Философский словарь / Под ред. И. Фролова – М.: Политиздат, 1986. – 590с.
14. Философский энциклопедический словарь. – М.:ИНФРА. – М., 1999. – 576с.
15. Штейнер Р. Познание человека и учебный процесс / Перевод с нем. Д. Виноградова. – М.: Парсифаль, 1998. – 128 с.

Л.В. Старовойт,
канд. пед. наук, доцент,
завідувач кафедри мистецьких дисциплін
дошкільної та початкової освіти
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського

ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТВОРЧОГО РОЗВИТКУ ДОШКІЛЬНИКІВ В ПРОЦЕСІ ХУДОЖНЬОЇ ПРАЦІ

Постановка проблеми. Творчий розвиток дітей дошкільного віку потребує розробки відповідної методики та впровадження її у практику. На основі вивчення психолого-педагогічної літератури нами розроблена концептуальна модель творчого розвитку дітей старшого дошкільного віку засобами художньої праці. Її основу становлять три базових принципи: принцип системності, принцип пріоритетності і принцип варіативності засобів творчого розвитку.

Аналіз попередніх досліджень. Ученими неодноразово підкреслювалася думка, що формування здібностей є керованим психолого-педагогічним процесом, що включає вплив на мотиви творчої діяльності (О.Дусавицький, О. Киричук), пізнавальні інтереси (Н. Бібік, Г. Щукіна), загальнонавчальні вміння (Н.Каневська, Н. Підгорна, О. Савченко). Проблемі дошкільної освіти присвятили свої праці Л.Болотіна, Р.Борщ, Н.Гагаріна, Н.Горошко, Є.Дубровська, Т.Козакова, Н. Лисенко, Т.Піманська та інші. Разом із тим, серйозними перешкодами у справі впровадження новітніх методів та прийомів розвитку творчих здібностей дітей є, по-перше, тривалий перехід до особистісно-орієнтованої моделі взаємодії педагога з вихованцем, який реалізовано далеко не у всіх закладах дошкільної освіти, по-друге, недостатня розробленість системи роботи з розвитку творчих здібностей, особливо, що стосується роботи з дітьми. Отже, виникає необхідність у розкритті шляхів творчого розвитку дітей дошкільного віку засобами художньої праці.

Виклад основного матеріалу. Процес творчого розвитку дітей старшої дошкільної групи засобами художньої праці базується на таких основних